

PREDSTAVLJANJE RJEČNIKA HRVATSKOGA JEZIKA

(Glavni urednik Jure Šonje), Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb, 2000.,
str. 1450

Rado se kaže da je pisanje rječnika nezahvalan posao. Ima za to dobra razloga. Ako ne drugo, a ono to što se u rječniku sve što je dobro čini kao da je samo po sebi razumljivo i ne može biti drukčije, svaki pak uočeni nedostatak bode oči i ne prestaje smetati. Na slabosti kojega rječnika nitko se ne može priviknuti. Zato se, po samoj naravi stvari, leksikograf izlaže kritikama, pa i zabadanjima, više nego koji drugi pisac. To svatko vidi. Stoga se rado i govori o leksikografiji kao o nezahvalnom poslu. Potrebno je zato ovdje upozoriti na to da se, također s dobrim razlogom, može ustvrditi i suprotno. Pisanje rječnika zahvalan je posao. Zahvalan je po tome što rječnik, ako samo jest rječnik, ne može biti bezvrijedan. Ima bezvrijednih rasprava i bezvrijednih knjiga, od kojih nikomu nema koristi, ali rječnik već samim time što je u njem skupljena i raspoređena neka leksikografska građa predstavlja vrijednost i pruža korist, veću ili manju. Piscu rječnika treba zato uvijek biti zahvalan, pa i sjećati ga se s ljubavi za onaj velik trud koji je radi nas uzeo na sebe. Ni kraj kojeg se rječnika ne smije proći, a da mu se ne pokloni baš nikakva pozornost. To, dakako, ne znači, da su svi rječnici jednako dobri. Jedni su to više, a drugi manje.

Ako nikoji rječnik i nije bez vrijednosti, opet stoji i to da nikoji, pa ni najbolji, nije bez nedostataka. I to ne samo stoga što nema ljudskoga djela bez pogriješke, nego je narav riječi, njihove uporabe i izrazâ u koje se slažu, takva da se odupiru shematizmu svake zamisli svojeg opisa, te će svaka takva zamisao i kraj najustojnije pozornosti neminovno tu i tamo iskočiti iz zacrtanih tračnica. Rječnici stoga nisu samo jedni bolji, a drugi manje dobri, nego su i vrlo različiti. Kako god se na prvi pogled čine kao da su svi na jedno brdo tkani, izvedeni po istom obrascu, i vrline su im i mane raznolike, pa stoga, hvaleći jedan, ne kudimo nužno druge. Svaki rječnik treba promatrati za sebe kako bi se uočavalo u čem je jedan bolji od drugog, a u čem je slabiji.

To pak koliko je koji rječnik dobar zavisi i od svrhe kojoj je namijenjen, od toga koliko mu je zamisao valjana i primjerena toj svrsi, te od toga koliko mu je ta zamisao strogo i dosljedno izvedena. Vrlo je teško ocjenjivati rječnik. Kakav je uistinu, to doista zna tek onaj koji je godinu-dvije listao po njem i intenzivno se služio njime. Ovako pak, tek koji tjedan pošto se pojavio, mogu se samo na temelju nešto zauzetijeg listanja zacrtati neki sudovi prema opažanjima koja se temelje na onome što je padalo na pamet namjerno tražiti i na onome na što se nailazilo kao slijepa kokoš na zrno. I to, dakako, omogućuje nekakav sud, ali se treba čuvati da se takav smatra obuhvatnim i konačnim. O tome će se moći razgovarati tek poslije.

Svaki priručni rječnik mora skupiti dosta natuknica kako bi se pokrilo ono o čem nudi obavijest. U ovom rječniku obuhvaćeno ih je šezdesetak tisuća. To je dosta za onoga tko radi s hrvatskim jezikom u njegovu suvremenome književnom liku da se obavijesti o svemu s čim se redovito susreće i što mu pri svagdašnjem poslu može zatrebati. Čak je i premalo ako tko hoće zgrabiti u svu njegovu dubinu i razbirati sve naslojine kulturnih vrijednosti u njem. Ali bi lako moglo biti i previše da se obradi u samo jednom svesku što može priručno ležati na stolu. Rječnici u više svezaka za takvu su porabu previše glomazni. Teško je radeći nešto drugo zavirivati u njih često, ali tek usput. To pak znači da u jednosveščanom, doista priručnom, rječniku kakav hoće biti ovaj natuknice moraju biti obrađene vrlo sažeto. Vrijedi to osobito kada se radi o jednojezičnom rječniku jer se natuknice u njem moraju tumačiti, a ne samo prevoditi. Hoće li biti uspješan, pisac dakle mora provoditi precizan i sažet

semantički opis, a to zahtijeva nadmoćno i dosljedno baratanje sadržajima riječi, postavljajući ih jedne naprama drugima. Tu se kadikad rado govori o pojmovima, zaboravljajući pri tome da su pojmovi logičke kategorije, a sadržaji riječi to nisu. Pojmovi se stoga daju odrediti upravo matematički i po tome su osobito prikladni za sažet i pregledan opis. Sadržaji pak riječi ne daju se tako precizno određivati. Višeznačni su i višeslojni, uvjetovani kontekstom i situacijama, osjećajnim nabojem koji se prenose. U njima je živ život jezika. Njih opisivati skrajnje sažeto, i još k tomu tako da se od čitatelja ne traži nikakvo teoretsko predznanje, da se ne zbunjuje ničim što bi mu moglo biti neočekivano i nerazumljivo, osobito je teško i strahovito zahtjevno. Sud o našem rječniku zavisi dakle na prvom mjestu od toga kako je upravo to njegovu tvorcu pošlo za rukom. Valja tu odmah reći da je tomu temeljnomu i stoga najvažnijemu zahtjevu udovoljio upravo magistralno!

Opis značenja u jednojezičnom priručnom rječniku hrvatskoga jezika što su ga dva nakladnika izdala s Jurom Šonjom kao glavnim urednikom doista je uspio. Omogućuje precizno obavješćavanje i lako snalaženje. Za svaku se natuknicu na jedan pogled saznaje što znači u književnom liku hrvatskoga jezika i po čem se razlikuje od drugih riječi slična sadržaja. A sve to bez ikakva zamršena metajezičnog aparata, posve nezahtjevnom porabom običnoga jezika. Time taj rječnik postiže ono što se od njega očekuje kao najvažnije, na čem prije svega drugoga stoji ili pada. Gdje god se knjiga rasklopi, potvrđuje se taj dojam. I sam sadržaj pojedinih natuknica vrlo je primjereno razglobljen, gdje god to treba, i među različitim je značenjima, kako su redom pobrojena, uspostavljen pravi odnos. Dobro je odvagano omjer između pretpostavljene homonimije i polisemije, kako se primjenjuju pri semantičkom opisu natuknica. U svem se tome očituje glavna vrlina toga leksikografskog djela. Rađeno je skrajnje disciplinirano i njegova je zamisao provedena nepopustljivo dosljedno. Ta dosljednost u disciplini daje mu osobitu vrijednost, po kojoj se razlikuje od velike većine drugih.

Posebna je zasluga toga rječnika što bez ikakve preskriptivne nabusitosti, više implicitno nego eksplicitno, daje vrlo istančane normativne upute i uspjelo definira hrvatski jezik kakav je u naše doba u svojem književnom liku. Bez ikakva nametanja, na što su u našoj javnosti neki osobito osjetljivi, upravo alergični, jer se stalno javljaju drugi koji ne bi ništa nego samo nametali, svatko se u tom rječniku može pouzdano obavijestiti koje riječi i izrazi pripadaju našem književnom jeziku i kako mu pripadaju, a koje opet od svih što se čuju i čitaju ne ulaze u nj. Premda ne sadrži ni jedan preskriptivni iskaz, nigdje, dakle, ništa ne propisuje, čak i upravo zbog toga, taj je rječnik osobito pogodan da ojača i proširi sigurnost u istančanoj i preciznoj porabi leksičkoga bogatstva što nam ga stavlja na raspolaganje naš književni jezik. Od toga će se, nadati se je, razblaživati rastrganosti i labaviti napetosti što se osjećaju oko izbora najprimjerenijih riječi i izraza. Trebat će samo zagledati u taj novi rječnik. To je osobito važno u vremenu kakvo je ovo naše sadašnje, u kojem se čak i u profesionalaca razabire prilična nesigurnost oko toga što riječi upravo znače i kakva im je uporabna vrijednost.

Posebno se taj rječnik ističe time što uz riječi vrlo dosljedno i iscrpno navodi njihova gramatička obilježja, daje podatke potrebne da im se zna čitava paradigma, i k tomu obilježuje naglasak. Tako se iz njega lako i na jedan pogled saznaje ne samo to što koja riječ znači u književnom liku hrvatskoga jezika, nego i to u kojim se sve oblicima javlja i kako se u njima naglašuje. To se pak po našoj leksikografskoj tradiciji moglo saznati samo iz najsposobnijih i većinom najopširnijih rječnika, a u priručnicima se uvelike zanemarivalo. Priručni rječnici koji donose akcentuaciju, donose je u nas redovito samo za onaj oblik u kojem se natuknica navodi kao da hrvatska naglasna norma ne predviđa pomicanje naglaska u paradigmama. Slaba je korist od podatka o naglasku natuknice *rika* ako se ne saznaje i to da je nominativ množine *ruke*, a genitiv *rikā* ili *rukū*. To uobičajeno označavanje naglaska, ako se on u rječnicima uopće označuje, vrlo je bezobzirno prema onima koji se njima služe. No ovaj novi nije takav. Iz njega se doznaje zbilja sve što treba znati. Već po tome je on znatna novina u našoj leksikografiji.

Uz natuknice se obrađuje i karakteristični izražajni sklopovi u kojima se te riječi javljaju. Pokazuje se tako rekacija, uhodana frazeološka poraba, pa pravi frazemi, u kojima blijedi ili se čak i gubi temeljno značenje riječi, a naznačuje se i stilistička, pa i emocionalna obojenost leksičkoga izbora.

Kako god je obradba frazeologije vezane uz pojedine natuknice u takvu priručnom rječniku nužno oskudna, zbog dobrog izbora i usredotočenja na doista bitno on nas iznenađuje bogatstvom frazeoloških podataka koje pruža. No daje još i više od toga. Vodi u sintaksu. Postiže to, uz ono što u tom smislu proizlazi već iz gramatičkih oznaka i frazeologije, opisujući precizno i znalački značenje veznika. Jako sam se bio iznenadio kada sam prije dosta godina radeći na *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* neočekivano otkrio da je rječnik, osobito onaj veliki akademski s bogatim i iscrpnim potvrdama, jedno od najkorisnijih pomagala pri tom poslu. Lako mi je zato bilo sada uočiti koliko je sintakse uneseno u taj novi *Rječnik hrvatskoga jezika*. Po svim tim obavijestima koje nudi on je izvrsna nadopuna gramatici, a poziva i na to da se zasnue i izradi gramatika koja bi se slila s njime u skladnu cjelinu. Radost je već i samo zamišljati koja bi od toga bila korist hrvatskoj jezičnoj kulturi. No i tako on već sam za sebe predstavlja nov biljeg na putu njezina izgrađivanja.

Sve to obilje podataka stalo je u samo jedan podebeo svezak. Tu se upravo očituje s kakvom se željeznom disciplinom obrađivao. Dosljedno je pri tome potiskivana težnja da se obrađivač ili urednik istakne na briljantno obrađenoj pojedinosti. Sve su one svedene na jedan postupak, štedljiv i upravo škrt. Vrsnoća toga djela pokazuje se tek u njegovoj cjelini. A tu nadmašuje i velika očekivanja. Osjeća se u njem osobni potez majstorske ruke koja je umjela kroza nj provući nit suvisle i primjerene zamisli, ali ne manje i stamena čvrstoća zauzetoga i samozatajnoga kolektivnog rada, kakvoj je upravo Leksikografski zavod mogao dati čvrst okvir. To je djelo u najpravijem smislu plod zajedničkoga rada, a ipak nosi nenametljiv, no jasno prepoznatljiv, pečat stvaralačke osobnosti. Na tome što se i jedno i drugo tako jasno osjeća, treba, doista, čestitati glavnomu uredniku. Bez njegova svjesna napora to se tako nije moglo ostvariti.

Naravno, u svem tome nailazit će se i na nedostatke, pa i na pogreške. Najčešće se, bar je moje iskustvo takvo, nailazi na to da se pri tumačenju sadržaja pojedine natuknice rabe riječi koje se onda same ne javljaju u rječniku kao natuknice, pa nije moguće provjeriti što one sve znače. Tako se pod natuknicom *metajezik* prvo tumači koji je upravo sadržaj te riječi, sažeto i besprijekorno točno, a onda dodaje i sinonimni naziv *pajezik*. Tu je sve kako treba. Nedostatak je tek u tome što natuknice *pajezik* u rječniku nema. Drugi je tip nedostatka nešto suptilniji. Tako se sadržaj natuknice *ključati* opisuje kao »kipjeti tako da se izbacuju mjehuri«. I to je, je dakako, sasvim u redu. Ali nije to što za natuknicu *ključ* nije pored svima poznatoga tehničkog značenja navedeno i drugo, koje se susreće manje često, a moglo bi se opisati kao »mjehur koji izbacuje tekućina kad kipi«. To bi se značenje u ovom rječniku moglo, dakako, i zanemariti, ali se ne može kad se pri opisu sadržaja glagola *ključati* kao bitno obilježje spominju mjehuri koji se pri tome izbacuju. Tako rječnik u toj pojedinosti ostaje krnj.

Pod natuknicom *naučiti* nema značenja u kojem se danas rabi i u novinama. Našao sam da je ugledni novinar napisao *već smo naučili*, a htio je reći: *već smo se priviknuli*. Ono je tu s punim pravom ispušteno jer ta riječ u hrvatskom jeziku književnoga lika nema toga značenja. Pitanje je samo hoće li onaj tko uzlista rječnik shvatiti koju obavijest dobiva, kratko i jasno »nema!«, ili će biti skloniji zamjeriti što to značenje, njemu možda blisko po razgovornoj navici, nije obuhvaćeno. Vrlo je teško procijeniti je li tu trebalo postupati eksplicitnije i manje štedljivo. Slično je kad u rječniku nema natuknice *pojavnost*. Ta se riječ danas počesto susreće u novinama, pa i u zahtjevnijim tekstovima, kad je riječ o pojavama, o tome, dakle, da se nešto pojavljuje, pa bi bilo primjereno o tome tako i govoriti. U tom značenju riječi *pojavnost* nema u hrvatskome književnom jeziku i nije mu potrebna kraj imenice *pojava* te glagolâ *pojavit* se i *javljati* se. Samo smeta. Drugo je kad se govori ne o tome da se što pojavljuje, nego o tome kako se pojavljuje, u kakvu liku. Slučajno sam upravo danas naišao na to da Eduard Hercigonja u svojoj sjajnoj knjizi o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti (str. 182) piše o »Kristovoj božanskoj prirodi i ljudskoj pojavnosti«. Bez obzira na to što te riječi sugeriraju monofizitsku kristologiju, gotovo doketističku, po kojoj je ljudski lik i život Isusa Nazarećanina samo privid, sveta božanska obmana radi spasenja ljudi, i kao da se njima hoće opovrgnuti naučavanje halcedonskoga sabora o pravoj božanskoj i pravoj ljudskoj naravi utjelovljenoga Sina, Očeve Riječi, jezično je to vrlo dobro izraženo i vrlo zorno pokazuje u kojem značenju riječ *pojavnost* nedvojbeno pripada hrvatskomu književnomu jeziku i u takvu mu doista treba. S takvim sadržajem tu je riječ očito valjalo uvrstiti u rječnik jer oko nje, kako se vidi, očito nastaje nesigurnost.

Pažljiv će čitatelj, dakako, nailaziti i na drukčije nedostatke. Rječniku predstoji uporno i sustavno dotjerivanje da bi postao upravo ono što se od njega očekuje: provjereno pouzdan standardni priručnik kakve imaju na radnom stolu dionici razvijenijih jezičnih kultura, priručna orijentacija među riječima, njihovim izrazima i sadržajima, u svim uporabnim značenjima, na koju je moguće bezuvjetno se osloniti. Kao sir, kao vino i kao pivo tako i rječnik ne može od prve postati ono što bi doista trebao biti. Za to mora odstajati. No kada se radi o siru, vinu ili pivu, trebaju za to tjedni ili mjeseci, a rječniku trebaju godine. Mnogi se moraju mnogo služiti njime pa da se pokaže u čem je sve ostao neizbrušen. Tek u trećem ili četvrtom izdanju bit će naš rječnik ravan standardnima kakvi su takvi rječnici drugih jezika, koji ih imaju.

No bitno je tu istaknuti jedno: To je rječnik koji ima sve preduvjete da se tako dotjera do savršenstva, bar koliko je savršenstvo u ljudskom djelu uopće dostižno. I ne posjeduje samo preduvjete za to, nego već i takav kakva ga sada držimo u rukama nije daleko od toga. Druge bi pak rječnike trebalo temeljito prerađivati, gotovo zasnivati i izrađivati iznova, da se usmognu tako usavršiti. Vjerujem da je time vrsnoća novoga rječnika nedvosmisleno opisana. A postignuta je bitno primjerenom, čvrsto zacrtanom i dosljedno provučenom stvaralačkom zamisli. Nigdje tu nije prevladao osjećaj da se manje određenim gledištem postiže poželjna gipkost, kako su danas neki skloni olako misliti. Potrebna se gipkost tu postiže valjano odmjerenom primjenom nepotkupljivo čvrsta gledišta. Neodređeno gledište, treba to jasno reći, ne omogućuje gipkost, nego stvara mutljagu. I koliko god se tko možda u njoj ugodno i osjećao, ona niti išta valjano opisuje, niti valjano objašnjava. Od nje na kraju krajeva nikomu nema baš nikakve koristi.

Doista imamo razloga izreći svoju zahvalnost svim suradnicima, urednicima, a osobito glavnomu uredniku, što je taj rječnik napokon sastavljen, a nakladnicima, Leksikografskomu zavodu »Miroslav Krleža« i Školskoj knjizi, što ga sad držimo u rukama. Da se to ostvari, trebalo je ne samo mnogo vremena, više nego je javnom nestrpljenju bilo podnošljivo, nego su se morale prevladavati i razne protivštine. I našlo se izdržljive upornosti koja je potrebna za to. Napokon je, eto, dovršenje okrunilo djelo. Sada mu treba samo još poželjeti da dopre do svih kojima je namijenjeno. A namijenjeno je svima koji rade jezikom, a ne sporazumijevaju se samo njime i žive u njem. To, dakako, nisu samo jezični stručnjaci. Iako će i jezičnim stručnjacima taj rječnik biti vrlo koristan, potrebniji je onima koji to nisu jer je takvima teže nadoknaditi to što ga nemaju. Čim se počnu služiti njime, pokazat će im se što im je i koliko nedostajalo. Ovako mnogi žive u vjeri da im takav rječnik i ne treba toliko. Kada pak osjete što im on daje, kad usmognu bez mnogo muke raščišćivati sve one nejasnoće i nesigurnosti što se opet i opet stvaraju oko riječi, njihova izraza i sadržaja, stvorit će se navika i mnogi će taj rječnik položiti na svoj radni stol jer ga više neće moći zamisliti bez njega. Tada će nam, nedvojbeno, jezična kultura doseći viši stupanj. A knjizi neka je sretan put u ruke brojnih čitatelja i još brojnijih listatelja. Velika im je to stečevina!

RADOSLAV KATIČIĆ